

STAVOVI SUDIJA, ADVOKATA I PREDSTAVNIKA BIZNIS SEKTORA O KORUPCIJI

Kvalitativni dio istraživanja

Ova studija je omogućena uz podršku američkog naroda preko Američke Agencije za međunarodni razvoj, odnosno kroz njen Program Efikasnog upravljanja u Crnoj Gori. Mišljenja izražena u ovoj studiji su mišljenja autora i ne odražavaju neophodno stavove USAID-a kao ni vlade SAD-a.

Metodologija	3
Autopercepcija o situaciji u sudstvu.....	Error! Bookmark not defined.
Postoji li korupcija u sudstvu?	5
Komunikacija sa građanima.....	6
Povjerenje javnosti u sudstvo.....	7
Autocenzura	8
Normativni okvir.....	8
Kako spriječiti korupciju u sudstvu.....	Error! Bookmark not defined.
Autopercepcija osnovnog problema u biznisu	10
Postoji li korupcija u biznisu?	11
Povjerenje javnosti u sudstvo iz perspektive biznisa	11
Tenderi i korupcija.....	12
Kako spriječiti korupciju u biznis sektoru	12
Zaključci	13

Metodologija

Da bi se zašlo u dubinu informacije o osnovnim problemima korupcije u sudstvu i biznis sektoru u Crnoj Gori, kreiran je i sproveden kvalitativan dio istraživanja kao dodatak kvantitativnom. Osnovna svrha istraživanja bio je pokušaj da se ne samo identifikuje nivo i mjera korupcije na osnovu percepcije, već da se pokušaju razumjeti osnovni uzroci.

Za gore navedenu svrhu bili su organizovani polustrukturirani intervjui sa sudijama i predstavnicima biznis sektora. Kako bi se dobila regionalna perspektiva i uvidjelo da li postoji razlika kada je riječ o sjevernom, južnom i centralnom dijelu države, poštovao se odabir ispitanika u tom pogledu. Na kraju, iako je osnovna struktura intervjua pratila model iz prethodnih godina, kako bi se ustanovile nove vrste trenda, postavljana su dodatna pitanja. Ova pitanja predstavljala su instrument za dobijanje jasnije slike tokom prethodnog talasa istraživanja.

Osnovna struktura intervjua sa sudijama i advokatima bilo je sljedeće (dodatna pitanja u svrhu ovog specifičnog istraživanja predstavljena su u italiksu):

- Generalno, koji su najčešći problem sa kojima se suočavate u poslu koji obavljate?
- Javnost često raspravlja o problemu korupcije. Da li nam možete kazati da li ste imali iskustva ovog tipa u svom poslu? Opišite nam jedan slučaj ili nekoliko njih.
- *Da li nam možete otkriti bilo kakve promjene u tom smislu koje su se desile u proteklih nekoliko godina? Ukoliko možete, opišite nam o kakvim je promjenama riječ?*
- Kako biste ocijenili način i kvalitet komunikacije sa građanima i klijentima na poslu koji obavljate?
- *Kako biste procijenili povjerenje javnosti u sudstvo u Crnoj Gori? Da li vjerujete da je ovakva slika zaslužena? Da li imate bilo kakvih sugestija o tome kako bi se situacija mogla poboljšati? Čija je to odgovornost?*
- *Da li mislite da postoji autocenzura u poslu sudije?*

Anketa koja je korištena za intervjuisanje preduzetnika bila je drugačija. Data je u tekstu koji slijedi sa istim napomenama – dodatna pitanja data su u italiksu.

- Generalno, koji su najčešći problemi sa kojima se suočavate u poslu koji obavljate?
- Javnost često raspravlja o problemu korupcije. Da li nam možete kazati da li ste imali iskustva ovog tipa u svom poslu? Opišite nam jedan slučaj ili nekoliko njih. Da li je neko od vas tražio ili vam ponudio neku uslugu koja je koruptivnog karaktera?
- *Da li nam možete otkriti bilo kakve promjene u tom smislu koje se se desile u proteklih nekoliko godina? Ukoliko možete, opišite nam o kakvim je promjenama riječ?*
- *Da li ste imali iskustva u kojem je vaša kompanija učestvovala u nekom sudskom postupku? Molim vas, opišite nam to iskustvo.*

- *Kako biste procijenili povjerenje javnosti u sudstvo u Crnoj Gori? Da li vjerujete da se ovakva slika zaslužena? Da li imate bilo kakvih sugestija o tome kako bi se situacija mogla poboljšati? Čija je to odgovornost?*
- *Da li je vaša kompanija ikad učestvovala u tenderu koji je objavila država za neki posao? Objasnite nam kako je to izgledalo?*
- *Po vašem mišljenju, šta se može uraditi da bi se spriječila korupcija u biznis sektoru?*
- *Šta vi lično radite po tom pitanju?*

Ovakva pitanja korištena su kao osnovna struktura ankete. Osim toga, od ispitanika se tražilo da obrazlože, daju specifične primjere i objasne šta znače. Osnovni nalazi sumirani su u tekstu koji slijedi, na osnovu glavnih pitanja.

Autopecepcija situacije u sudstvu

Uopšteno, koji su najčešći problemi sa kojima se suočavate u poslu koji obavljate?

Ovo je veoma važno pitanje. Sasvim je otvoreno i postavljeno na takav način da anketar ne navodi ispitanika na nekakav odgovor. Sami izbor "problema" koji ispitanik spominje najjači je indikator njegove/njene percepcije situacije u sudstvu.

Prošle godine, osnovni problem bili su:

1. *Opterećenost sudija brojem slučajeva*
2. *Pritisak medija i javnosti*
3. *Nepovjerenje u sud*
4. *Tehnički slaba organizacija posla*
5. *Nemogućnost dostave sudskih poziva i obezbjeđivanje prisustva stranaka*
6. *Komunikacija sa ostalim državnim aparatom*

*Osnovni problem su novi slučajevi i njihovo "miješanje" sa postojećim.
To znači prevelik broj stranaka u slučajevima, desetine optuženih ljudi,
njihovi advokati i gomila dokaza...*

Ove godine, mnogi od ovih problema se ponavljaju. Oni koji su navedeni ove godine takođe su označeni kurzivom. Najčešći ove godine su:

- **Opterećenost sudija brojem slučajeva.** Naime, oni daju primjer prevelikog broja slučajeva na kojima rade istovremeno, što podrazumijeva prevelik broj dokaza, saslušanja, ljudi, itd. Oni se žale da se u takvim okolnostima teško fokusirati i uraditi posao na najbolji način.
- **Tehnički loša organizacija posla.** Ovo je bio drugi po redu razlog zbog kojeg su se žalili. Sudije navode da imaju mnogo problema koji se odnose na zakazivanje saslušanja, da im nedostaju osnovni uslovi za rad, male sudnice itd.
- **Neprofesionlano izvještavanje medija i manjak poštovanja pretpostavke nevinosti.** Za razliku od prošle godine, samo jedan od ispitanika žalio se na ovo. Rečeno je da su predstavnici sudstva često prisiljavani da daju odgovore za javnost zalažući se da se zakon

poštuje u tom smislu. Mediji traže udarne priče i nemaju razumijevanja za prirodu sudskog procesa.

- **Loša dostava sudskih poziva.** Ovaj problem spomenut je i prošle godine.
- **Finansijska nadoknada.** Jedan od ispitanika žalio se na plate koje su suviše niske tako da sudije nijesu zadovoljne na poslu.

Postoji li korupcija u sudstvu?

Javnost često govori o problemu korupcije. Možete li nam kazati da li ste ikada imali iskustvo ove vrste u poslu koji radite? Opišite nam neki slučaj ili slučajeve. Možete li identifikovati bilo kakve promjene u tom pogledu u proteklih nekoliko godina? Ukoliko možete, da li biste opisali o kakvim promjenama je riječ?

Radim kao sudija 11 godina i 7 mjeseci i nikada lično nijesam doživio iskustvo lošeg ponašanja koje bi se moglo opisati kao korupcija.

Opet, sudije uglavnom naglašavaju da nemaju lična iskustva sa korupcijom u sudstvu. Većina njih kazali su da nikada nijesu čuli za bilo kakav slučaj korupcije u sudstvu.

Samo je jedan od ispitanika prihvatio da opiše svoje vjerovanje u to da korupcija u sudstvu postoji. On je kazao da neki advokati obećavaju svojim klijentima da mogu da utiču na sudije i da nakon toga prilaze sudijama sa različitim vrstom sugestija. Drugi problem je lični kontakt. S obzirom na to da je društvo gusto isprepletano, postoje slučajevi kada ovakvi lični kontakti namjerno ili nenamjerno utiču na ishod slučajeva. Ovo se obično smatra korupcijom. Iako nema neposredne razmjene usluga, ovo predstavlja velik problem.

Osnovni razlog za oslobađajuće presude u slučajevima korupcije nije činjenica da nije bilo korupcije već problem da je nemoguće dokazati da je optužena osoba u stvari kriva. Naročito je teško dokazati takozvani "subjektivni element" kriminalnog djela – namjeru da se krivično djelo počini.

Jedan od ispitanika prokomentarisao je da je broj slučajeva kojima se oni kao sudije bave i koji su koruptivne prirode porastao tokom prethodnih godina. Stopa uspjeha u procesuiranju ovih slučajeva varira. Prema njenim riječima, ima osuđujućih i oslobađajućih presuda. Glavni razlog za oslobađajuće presude u slučajevima korupcije nije činjenica da nije bilo korupcije već problem da nije bilo moguće dokazati da je okrivljena osoba u stvari kriva. Naročito je teško dokazati takozvani "subjektivni element" krivičnog djela – namjera da se krivično djelo počini.

Imam slučaj uzimanja mita prije tri godine. U to vrijeme nijesam mogao pronaći više od dva presedana u sudskoj praksi mog suda. Ovo bi moglo da znači dvije stvari – nije bilo optužbi za ovakvo krivično djelo ili ovo djelo nikada nije ni bilo otkriveno.

U odnosu na prošlu godinu, ispitanici su bili manje otvoreni za razgovor o njihovom direktnom ili indirektnom iskustvu sa korupcijom.

Sljedeće pitanje koje im je postavljeno bilo je da li su ispitanici mogli da identifikuju bilo kakve promjene u tom pogledu u proteklom periodu. Ispitanici su ovdje bili mnogo otvoreniji za razgovor. Osnovne promjene koje su mogli uočiti bile su:

- Veoma jaka antikorupcijska kampanja u koju su uključeni različiti segmenti crnogorske javnosti.
- Državna strategija borbe protiv korupcije je, prema njihovom mišljenju, dobijanje prvih rezultata – broj slučajeva koji su bili procesuirani porastao je i sve više ljudi o tome priča.
- Korupcija se sve više posmatra kao zabranjena aktivnost koja nanosi štetu društvu. Građani počinju da shvataju da napravljena šteta nije samo lična i specifična već usmjerena ka kompletnom društvu sa višestrukim efektima.
- Broj aktivnosti koje je sprovela Uprava za antikorupcijsku inicijativu porastao je. Ova institucija posmatra se kao važan agent u procesu.
- Uloga nevladinih organizacija postaje sve više aktivna. Njihov doprinos je naročito važan kada je riječ o edukaciji građana.
- Porastao je broj procesuiranih slučajeva na polju korupcije. U svakom slučaju, u ovim aktivnim slučajevima, osobe koje su procesuirane nijesu na visokoj poziciji u “društvenoj ljestvici” što znači da je borba protiv korupcije i dalje selektivna.

Moja profesija je veoma važna. Zahtijeva veliku posvećenost, vještine, profesionalnost, odluka i komunikacije. Vjerujem da moje kolege i ja ispunjavamo sve ove zahtjeve.

Komunikacija sa građanima

Kako biste ocijenili način komunikacije sa građanima i korisnicima usluga u poslu koji radite?

Komunikacija treba da bude poboljšana. Sudije ne mogu da komentarišu slučajeve koji su u toku i daju informacije medijima i javnosti. U svakom slučaju, važno je održavati regularan kontakt sa javnošću kako bi se osiguralo povjerenje javnosti u sudski proces. Na taj način, sudije ukazuju na to da bi svaki sud trebalo da ima kancelariju za odnose sa javnošću ili službenika čiji bi zadatak bio da informiše javnost o slučajevima na nepristrasan i profesionalan način.

I cannot meet with parties involved in case, I cannot meet citizens and discuss the case. Mine or other judge's. However, I am aware that communication must be improved.

Jedan od ispitanika kazao je da je nova uvedena praksa da sve presude budu dostupne javnosti kroz veb sajt suda, umnogome poboljšala komunikaciju suda sa građanima. Ovakva praksa doprinijela je transparentnosti rada i ponovnog uspostavljanja povjerenja javnosti u sud.

Sudije naglašavaju da kada ljudi ne razumiju način na koji sud funkcioniše, onda kreiraju negativnu sliku i shvatanje njihovog rada. Veoma je važno biti svjestan ovakve činjenice kako bi se nešto po tom pitanju moglo uraditi.

Narod ne razumije zakone i procese tako da imaju nerealna očekivanja od sudija, kazao je jedan od ispitanika. Oni nastoje da prekše pravila procedure, pojavljuju se bez profesionalnih predstavnika a onda očekuju da dobiju pozitivan ishod slučaja, skoro i silom. Ovakvo nerazumijevanje načina na koji sud funkcioniše dodatno narušava povjerenje javnosti u sudstvo i nešto bi trebalo uraditi, kazalo je nekoliko ispitanika.

Dobar sudija se ne plaši, naročito ne moćnih pojedinaca iz društva. On ne prepoznaje ili ne praktikuje aredovanje bilo kojem kriterijumu sem zaslugama. Jedino profesionalne sudije mogu da izgrade zdrav i buravnotežen sudski system.

Oni su takođe naglasili poboljšanje komunikacije sa građanima do određene mjere. U prošlosti, sudije su komentarisali slučajeve koji su u toku, dok je na primjer danas ovakva praksa skoro iskorijenjena. U svakom slučaju, prema njihovom vjerovanju, mjesta za dodatna poboljšanja ima dovoljno.

Povjerenje javnosti u sudstvo

Kako biste ocijenili povjerenje javnosti u sudstvo u Crnoj Gori? Da li vjerujete da je ovakva slika javnosti dobro zaslužena? Da li imate bilo kakve sugestije o načinu na koji se može poboljšati? Čija je to odgovornost?

Većina sudija su svjesni da je nivo povjerenja javnosti u sudstvo u Crnoj Gori daleko od zadovoljavajućeg. Oni se djelimično slažu sa razlozima za ovakvu situaciju. Na primjer, jedan od ispitanika kazao je da su razlog *politički uticaji* na sudstvo i nepotizam i objašnjava da u stvari ova dva razloga imaju sasvim dovoljnu osnovu za nepovjerenje naroda. On je kazao da su kao rezultat sve dobre sudije koji nastoje da rade svoj posao profesionalno pod pritiskom javnosti. Oni rade u veoma lošim uslovima i ipak uspijevaju da postignu pristojne rezultate.

Vrlo često možemo čuti u javnosti da je sudija dobar ako dostigne određenu odluku. Naprotiv, ukoliko se medijima ne dopada presuda – sudija koji je u pitanju postaje koruptivan, pod uticajem politike itd..

Preporuka je da se doslovno poštuje Ustav. Takođe, veoma je važno insistirati na tri aspekta rada sudija – vještina, hrabrost i distanca od politike.

Odgovornost je bila dodijeljena određenim moćnim osobama u društvu koje utiču na odabir sudija na osnovu neprofesionalnih kriterijuma.

Takođe, sudije prepoznaju sopstvenu odgovornost za loše povjerenje javnosti u sudstvo. Na kraju, oni optužuju medije i način na koji izvještavaju o aktuelnim slučajevima.

Jedan od ispitanika ukazao je na jaču saradnju sa nevladinim sektorom koje bi moglo voditi jačanju kontakata sa građanima, što bi na kraju mogo da poboljša sadašnju situaciju.

Ispitanici se slažu sa tim da sudstvo mora biti jedna od vodećih institucija kada je riječ o povjerenju javnosti. Jedino će u tom slučaju sistem adekvatno raditi i obavljati svoju funkciju.

Sudija mora da biti hrabar. U poziciji smo da odlučujemo u slučajevima u kojima su uključeni uticajni ljudi iz biznisa, politike i javnog života. Uvijek postoji formalni ili neformalni pritisak. Stoga, sudija mora biti i imun.

Autocenzura

Da li mislite da u radu sudija postoji autocenzura?

Većina sudija ne vjeruju da postoji autocenzura među njihovim kolegama. Oni vjeruju da je ovakva vrsta ponašanja opasna za profesiju pa su sudije oprezni da se ne ponašaju na takav način.

U svakom slučaju, bilo je nekoliko ispitanika koji su kazali da iako nijesu mogli da budu sasvim određeni, postoji mogućnost da takvo ponašanje među sudijama postoji.

Javnost donosi sopstvenu odluku o slučaju a moguće je i sudije prate javnost i njihovu "presudu" jer je tako lakše i ne žele da se suprotstavljaju.

Jedan od problema koje su sudije naveli je uticaj koji donose mediji i javnost. Ovo je bio jedan od nalaza i prošle godine. Oni se žale na to da javnost donosi sopstvene "odluke" prije nego što se završi zvanično suđenje a onda vrše pritisak na sudiju da i sam donese odluku na isti način. U takvoj situaciji lakše je za nju/njega da se ne suprotstavlja javnosti a tada zakon i nije primarni princip na kojem se odluka zasniva. Oni takođe ukazuju na to da su sudije koji donesu odluku koja je drugačije od odluke koju je donijela javnost, opisani kao koruptivni i neprofesionalni. Ovo stvara dodatni pritisak na sudije da autocenzurišu svoje pravno mišljenje.

Normativni okvir

Šta je po vašem mišljenju najgore u sadašnjem sistemu u radu s klijentima u samim procedurama? A kada je riječ o zakonima? Mogu li se oni poboljšati i na koji način, tako da komunikacija između suda i građana bude usješnija?

Postoji nekoliko različitih ideja kada je o ovom pitanju riječ. Jedna od sugestija odnosila se na povećanje efikasnosti korišćenjem naprednije tehnologije kao što je elektronska baza podataka, predmeti slučajeva, tabele, kao i omogućavanje komunikacionih tehnologija s ciljem da se skрати vrijeme potrebno za organizaciju suđenja. Veoma je važno legalno i praktično skratiti vrijeme potrebno za zakonske procedure, priznale su sudije.

U proteklih deset godina bilo je sedam izmjena Krivičnog zakonika, imamo novi Zakonik o krivičnom postupku a već su najavljene i nove izmjene.

Trenutno, sadašnje zakonodavstvo nije dovoljno prilagođeno korišćenju takvih tehnologija na način koji je dovoljan, a trebalo bi da bude i reformisano.

Sudije se takođe žale na to da su promjene u zakonskom okviru toliko intenzivne i brze da ih je veoma teško pratiti. Ovo je naročito slučaj u situaciji kada se pomiješaju sa poslom pa nemaju dovoljno vremena za svoj lični napredak i učenje.

Oni su takođe kazali da bi nešto trebalo uraditi na činjenici da optužena lica nastoje da se ne pojave na saslušanju što vodi ka dugim procedurama i gomilanju slučajeva. Da bi suđenje bilo efikasno mora

se sprovesti u razumnom roku. Prema mišljenju jednog of ispitanika, sudije su previše tolerantni kada je riječ o ovom problemu što na kraju vodi ka ekstremno dugim suđenjima.

Tehnički dio posla, uključujući i popunjavanje dokumenata, statistiku, arhivu, upravljanje slučajevima, mora se značajno poboljšati.

U nekim slučajevima, stranke odluče da ne koriste usluge advokata. Ovo se obično završi loše za njih pa ovakvi slučajevi predstavljaju veliki teret za sud. Vrlo često nema pravnog uzroka pa se stranka koja ne razumije zakon ponaša neprijatno kada se situacija ne odvija odmah na njihov način. Jedna od preporuka bila je da se u ovakvim slučajevima mora imenovati obavezan pravni konsultant.

Druga ideja bila je da bi se neke profesionalne organizacije poput Udruženja sudija, Udruženja advokata i Udruženja tužilaca trebalo udružiti sporazumom o profesionalnoj etici. Ovo je čak bila i preporuka Savjeta Evrope (Mišljenje broj 13 i 14). Ovo mišljenje predlaže pravila kada je riječ o komunikaciji između sudija i advokata što je veoma važno da bi se obezbijedila nezavisnost i objektivnost suđenja.

Kako spriječiti korupciju u sudstvu

Po vašem mišljenju, šta je potrebno uraditi da bi se spriječila korupcija u sudstvu? Šta vi lično radite po tom pitanju?

Sudije se uglavnom vraćaju na inicijalnu tezu – u sudstvu nema mnogo korupcije. Međutim, neki od njih imaju specifičnije ideje. Jedan ispitanik naglasio je značaj jačanja individualne i kolektivne svijesti o šteti koju korupcija nanosi ne samo društvu već svakom pojedincu u društvu. Tek onda kada svi budu svjesni da su prečice u dužoj trci štetne za svakog – promjene će biti lakše. Stoga, sudije naglašavaju da su informativne kampanje koje je sprovela Uprava za antikorupcijsku inicijativu i nevladine organizacije, prema njihovom mišljenju korisne.

Cilj sljedećeg pitanja bio je utvrditi šta oni lično rade da spriječe korupciju. Jedan od najčešćih odgovora bio je – “ništa. Da imam ikakvo iskustvo s korupcijom prijavio bih je, ali nemam”. S druge strane, jedan od ispitanika kazao je da je veoma važno ponuditi dobar lični primjer. Svaki sudija koji poštuje etiku i daje dobar lični primjer doprinosi borbi protiv korupcije.

Ja ću vam dati primjer. Advokat ulazi u sudijinu kancelariju prije suđenja da bi mu kazao da će morati da izađe ranije zbog drugog suđenja. Potom, kada on izađe, kaže svom klijentu da ima “lične” veze sa sudijom koje će on upotrijebiti u njegovu korist.

Kada je riječ o nadoknadama koje sudije primaju i da li su one dovoljne da im obezbijede nezavisnost, mišljenja su podijeljena. Neki ispitanici vjeruju da su dovoljno visoke (očito da su nedavno uvećane) ali drugi opisuju ovo kao problem i uzrok koruptivnog ponašanja.

Jedan od ispitanika bio je prilično otvoren kada je riječ o načinu na koji ona vidi problem. Ona je kazala da su glavne prepreke borbi protiv korupcije depolitizacija sudstva i borba protiv konflikta interesa na najvišem nivou. Ona vjeruje da sudije znaju da je jedini način za napredak biti usklađen sa zvaničnom politikom i biti “odan”. Ovo sudije čini nesigurnim pa se ponašaju u skladu sa onim što oni vjeruju da je poželjno, a ne na pravi način.

Drugi problem je činjenica da Crna Gora ima mali broj stanovnika tako da je neminovno da članovi porodice rade u istoj profesiji. U svakom slučaju, ovo je u sudstvu veoma štetno i trebalo bi ga tretirati sa najboljom mogućom brigom a institucija "isključivanja" bi trebalo da bude mnogo češće korištena.

Na samom početku procesa jasno kažem da ću donositi odluke na osnovu zakona I dokaza I da na mene neće uticati politički, javni ili bilo kakav drugi pritisak. Moje odluke će biti odraz zakonskih odredbi I biće objašnjene do najsitnijih detalja.

Takođe, jedan od ispitanika iznio je svoje mišljenje da bi spoljašnji monitoring suđenja mogao biti dobra ideja ukoliko ima za cilj smanjenje bilo kakve vrste lošeg ponašanja, uključujući i korupciju. Nezavisno od toga, oni vjeruju da bi posvećena implementacija zakona i sankcionisanje svakog uočenog slučaja korupcije bez izuzetka, bila efektivna metoda prevencije. Prema mišljenju ispitanika, veoma striktna policijske kazne u kombinaciji sa snažnim i intenzivnim edukativnim kampanjama vjerovatno su najbolji metod za smanjenje i prevenciju korupcije.

Autopercepcija glavnih problema u biznisu

Uopšteno, koji su najčešći problemi sa kojima se srijecete u poslu koji obavljate?

Nije bilo teško pretpostaviti da će odgovor na ovo pitanje biti ekonomska kriza. Biznismeni se žale na to da je trenutna situacija veoma loša i da se oni suočavaju sa brojnim poteškoćama pokušavajući da održe svoj biznis.

Jedan od najvećih problema za većinu ispitanika je prikupljanje potraživanja. Ljudi i kompanije jednostavno ne mogu da plaćaju svoje dugove blagovremeno. Osim toga, propisano je da kompanija mora da plaća svoje dugove državi bez obzira na to da li je ostvarila prihod koji se oporezuje. Ovo stvara zatvoreni krug dugovanja koji guše ekonomiju.

Neke kompanije imaju bolji tretman zbog političkih kontakata.

Nezavisno od toga, osobe iz oblasti ekonomije kažu da je politika veoma umiješana i da pojedine kompanije imaju povoljniji status zbog političkih kontakata koje imaju. Još jedan problem koji spominju je loš kvalitet radne snage. Poslodavci nijesu zadovoljni vještinama i sposobnostima zaposlenih i vjeruju da bi mnogo više trebalo da bude uloženo u njihovo obrazovanje i pripremu za tržište rada. Prema njihovim riječima, kada završe formalno obrazovanje potrebno je najmanje godinu dana ili dvije prije nego što počnu da rade onako kako bi trebalo. Takođe, neki od ispitanika žale se na to da mladi nijesu dovoljno motivisani da naporno rade. Oni očekuju brze rezultate bez ikakvog napora.

Tržište je veoma malo i nema dovoljno prostora za postojeće subjekte. To znači da je potrebno ne samo boriti se s kvalitetom već lobiranjem.

Biznis barijere, uključujući i poreze, strukturu administracije i tome slično takođe su neki od problema koji trenutno ugrožavaju biznis aktivnosti u Crnoj Gori.

Ljubazno su me pitali. Nije to bila visoka cijena koju je trebalo platiti ali sad ne bih želio da zalazim u detalje. Ubijeđen sam da je to nešto što se često dešava.

Postoji li korupcija u biznisu?

U javnosti se često govori o problemu korupcije. Možete li nam kazati da li ste imali iskustvo ovog tipa u poslu koji obavljate? Opišite nam neki slučaj ili slučajeve? Da li je neko od vas tražio ili vam ponudio uslugu koruptivnog karaktera?

Da li možete identifikovati neke promjene u tom pogledu u proteklih nekoliko godina? Ukoliko možete, opišite o kakvim je pomjenama riječ?

Predstavnici biznis sektora su više otvoreni za priču o korupciji od predstavnika sudstva. Oni uglavnom kažu da su dolazili u situaciju da budu "ljubazno" upitani za neki vid mita. Takođe, vrlo su otvoreni da priznaju da su prihvatili da daju mito kako bi završavali svoje poslove.

Vjerujem da je korupcija u porastu. Navikli smo na to. Više volim da platim kako bih nešto završio nego da čekam godinu ili dvije I da mi propadne biznis. Praila su donešena na takav način da se može čekati dugo I neizvjesno za neku dozvolu ili dokumenta.

Oni se žale da je sistem napravljen na takav način da podržava korupciju. Kao predstavnici biznisa, u poziciji su da čekaju na legalna dokumenta, dozvole i sl, duži vremenski period, i bez bez ubjeđenja da će ih dobiti. Administracija svojim radom tjera privrednike da traže rupe u zakonima kako bi mogli normalno da funkcionišu. Ovo često podrazumijeva prečice, što ispitanici nijesu imali problem da priznaju. Jedan od ispitanika naveo je primjer da su neke procedure namjerno uvedene kako bi očajni privrednici bili "prinudeni" da ponude mito kada se situacija poboljša.

Neki od ispitanika bili su veoma negativni kada su kazali da je korupcija prisutna gotovo svugdje. Oni su naveli nekoliko praktičnih primjera iz svog biznisa prema kojima njihov proizvod neće biti prihvaćen ukoliko se ne plati mito.

U svakom administrativnom organu možete naći osobu koja vam sa određenim procentom može pomoći da se zaposlite. Oko 70% poslova koje dobijemo postiže se kroz lobiranje I direktan procenat kroz davanje novca. Navikli smo se na ovo, se funkcioniše na takav način

---

Većina njih vjeruju u to da se situacija uopšte neće poboljšati. Naprotiv, oni vjeruju da se situacija sve više pogoršava.

U svakom slučaju, nekoliko njih vjeruju da nije toliko loše koliko je bilo ranije, ali nijesu mogli da navedu neki primjer.

Povjerenje javnosti u sudstvo iz perspektive biznisa

Kako ocjenjujete povjerenje javnosti u sudstvo u Crnoj Gori? Da li mislite da je ovakva slika javnosti zaslužena? Da li imate nekih sugestija o tome kako bi se situacija mogla poboljšati? Čija je to odgovornost?

Većina ispitanika vjeruje da je povjerenje javnosti u sudstvo loše. Oni koji su odgovorni su lica iz sudstva jer bi upravo oni trebalo da organizuju system na efikasniji način što bi poboljšalo povjerenje građana.

Predstavnici biznis sektora su više otvoreni kada optužuju Vladu da je kriva za slabo povjerenje javnosti u sudstvo. Oni koriste znatno grublju terminologiju kada iznose ovakav stav.

Među ispitanicima ima i onih koji primjećuju pozitivne promjene. Oni vjeruju da su procedure kraće i brže. Kako bi podržali ovakvu promjenu, javnost bi intenzivno trebalo da bude edukovana o prirodi procesa, sistem mora da radi na njihovoj efikasnosti i sudstvo mora da bude otvoreno prema ljudima.

Tenderi i korupcija

Da li se vaša kompanija ikada nadmetala na tender koji je objavila država za neki posao? Opišite nam kako je to izgledalo.

Većina ispitanika imali su neko iskustvo sa javnim tenderima i većina njih vjeruju da su "namješteni". Većina njih ne priznaje učesće u ovakvoj vrsti tendera ali izražavaju nešto što možemo opisati kao percepcija.

U svakom slučaju, nekoliko ispitanika složili su se da objasne na koji način funkcioniše. Na primjer, u takozvanoj *šoping metodi* ostvaruju sporazum sa osobom koja odlučuje, obezbijede dvije fiktivne ponude i dobiju posao. Ispitanik koji je opisao ovakvu situaciju priznaje da nije bio ponosan na učesće u ovakvim aktivnostima, ali na ovakav način sistem funkcioniše i oni se moraju prilagoditi ukoliko žele da prežive.

Neki od ispitanika nijesu mogli da odgovore na ovo pitanje. Oni su kazali da su vjerovali da je nemoguće namjestiti tender na osnovu njihovog iskustva, ali da su čuli od ljudi kojima vjeruju da se ovo dešava. U ovakvoj situaciji, njihov odgovor bio je samo da oni nijesu sigurni.

Kako spriječiti korupciju u biznis sektoru

Po vašem mišljenju, šta se može uraditi da bi se spriječila korupcija u biznis sektoru? Šta vi lično radite po tom pitanju?

Možemo primijetiti nešto što se može opisati kao *logika kolektivne akcije*. Biznismeni vjeruju u to da ukoliko su svi uključeni, oni koji nijesu gube. Naime, ukoliko je on/ona jedini/jedina koji/koja poštuje pravila, onda će njegova/njena kompanija trpjeti. U ovakvoj situaciji oni biraju borbu za svoj biznis najbolje što mogu i na osnovu neformalnih ali istinitih pravila igre.

Neki predstavnici biznis sektora su više radikalni kada je riječ o rješenjima problema. Oni bi promijenili vladu, sudije i zakone. Utisak je takav da postoji mnogo ljutnje u njihovim mišljenjima.

Ne radim ništa. Nema toga što bih mogao da uradim. Ne ja sam. Bilo bi drugačije kada bi svo idlučili da nešto urade. Ovako, mogu da poštujem državne institucij, ali kao biznismen borim se za svoju kompaniju u veoma loše vrijeme.

Jedna od specifičnih sugestija bila je promjena Zakona o javnim nabavkama. Previše je komplikovan i rigidan i sama ovakva činjenica podstiče korupciju dovodeći u opasnost ekonomsku logiku koja mora stojati iza toga.

Takođe, uspješno procesuirani slučajevi bi podstakli ljude da korupciju češće prijavljuju.

Jedan od ispitanika kazao je da niko nije mogao uraditi išta osim države i da su predstavnici države odgovorni za borbu protiv korupcije sa svim instrumentima koje posjeduju.

Osnovni zaključci

Zaključci su organizovani u dva segmenta. U prvom segmentu važno je vratiti se na prethodnu godinu i pokušati identifikovati promjenu ukoliko je ima. U drugom segmentu biće nekih novih zaključaka.

Osnovni zaključci prošle godine bili su:

- *Sudije jako osjećaju da je povjerenje u sudstvo zaista ugroženo. Ovakav zaključak možemo potvrditi i za ovu godinu. Većina ispitanika i na strani sudstva i biznis sektora kazali su da se situacija ne poboljšava. Preporuka je da se kombinuje otvorenost i efikasnost za borbu protiv ovog problema. Otvorenost znači da bi javnost trebalo da bude informisana i edukovana, sudske odluke transparentne, dostupne i dobro argumentovane. Efikasnost znači da mnogi organizacioni i tehnički problemi moraju biti riješeni kako bi se izgradio snažan sistem kojem ljudi mogu vjerovati.*
- *Sudije imaju predrasude kada je riječ o korupciji. Sudije su bili svjesni i jasno su naglašavali na slučajevi koruptivnog ponašanja narušavaju kompletan sudski sistem i nisu pokazali znake kojim bi opravdali takvo ponašanje. Isto se desilo i ove godine. To znači da potencijal za borbu protiv korupcije postoji i da bi najveći saveznici trebalo da budu predstavnici sudstva.*
- *Sudije nijesu posmatrali korupciju kao dominantan problem u sudstvu. Ostali problemi poput tehničke organizacije posla, preopterećenost poslom, pritisak medija, bili su prioritet. Sve ovo moglo bi se navesti i za ovu godinu. Pored svega, sudije nijesu bili manje voljni da govore o ovom problemu u odnosu na prošlu godinu.*
- *Većina sudija koji su bili intervjuisani imali su neko iskustvo sa pokušajima koruptivnih aktivnosti a među njima najčešće su bile intervencije za rođake, prijatelje itd. Ovakav zaključak ne bi se mogao potvrditi za ovu godinu jer je samo jedan ispitanik priznao da je imao lično iskustvo sa pokušajem da utiče na odluku koja je trebalo da bude donešena.*
- *Predstavnici biznis sektora posmatraju koruptivno ponašanje kao dio svakodnevnog života. Bez obzira na to da li je ili nije tako, što se kroz intervju nije moglo dokazati, njihova percepcija kaže da je svugdje tako. Ovakav zaključak može se potvrditi i za ovu godinu. Predstavnici biznis sektora čak mnogo upornije govore da je to način na koji sistem funkcioniše i da se suočavaju sa izborom da li da učestvuju ili izgube posao. Većina njih učestvuju i kažu da koriste neke koruptivne metode u svom poslu.*
- *Državna administracija, sudski sistem, i naročito lokalna samouprava smatraju se primarnim preprekama u biznisu iz perspektive preduzetnika. Ovakav zaključak opet se može odnositi i na ovu godinu.*

Dodatni zaključci:

- Većina problema koji su prošli put navedeni još uvijek opstaju i u sudstvu i biznisu. Kada je riječ o sudstvu misli se na preopterećenost brojem slučajeva, pritisak medija i javnosti, tehnički lošu organizaciju posla, nemogućnost dostavljanja sudskih poziva i prisustvo klijenata. Za biznis, to je ekonomska kriza i njene direktne posljedice, uticaj politike na ekonomiju i biznis barijere.
- Odnosi između medija i sudstva su loši. S obzirom na to da su mediji veoma važan subjekat za sticanje povjerenja javnosti u sistem, ovaj problem bi trebalo još istražiti i predložiti rešenja.
- Ne postoje značajne i primjetne regionalne razlike kada je riječ o mišljenjima i percepciji sudija i predstavnika biznis sektora u južnom, centralnom i sjevernom dijelu države.
- Većina predstavnika biznisa priznaju iskustvo sa koruptivnim ponašanjem i navode da je to u stvari preduslov za njihov rad. Iako nijesu ponosni na to i vjeruju da bi nešto trebalo uraditi, oni objašnjavaju da je za njih mnogo važnije da održe svoj biznis živim. Oni vjeruju da je sistem u stvari organizovan tako da podržava korupciju i da oni nemaju izbora. Vrlo ozbiljan problem logike kolektivne akcije trebalo bi identifikovati. Svi vide problem ali vjeruju da nije njegova/njena lična odgovornost da se bore protiv toga i da i trebalo čekati na generalniju akciju nekog drugog.